

ПРАВА НА РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ВИКЛЮЧНІ ПРАВА): ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРАВОВА ПРИРОДА

Руслан Еннан,

*магістр права інтелектуальної власності, доцент
кафедри права інтелектуальної власності НУ «ОЮА»,
доцент Інституту інтелектуальної власності НУ
«ОЮА» в м. Києві, кандидат юридичних наук*

Творча діяльність людини призводить до появи її об'єктивованих результатів — від поеми до винаходу. У давні часи результат інтелектуальної, творчої діяльності почав перетворюватися на товар. Залишаючись результатом душевного хвилювання, емоційного сприйняття, несподіваного умовиводу, творчий результат, «відділившись» від автора, починає нове життя в товарному обороті, життя в сфері, де його ціною стане не захоплене (палке) зомління шанувальника, а конкретна грошова сума. Підприємницька діяльність поповнюється унікальним нематеріальним об'єктом, який не потребує виробництва (сировини, обладнання, транспорту, робочої сили), торговельних і складських витрат, банківських службовців та сховищ. Надзвичайно висока економічна вигідність такого товару «мстить» володільцю прав на творчий результат не меншими ризиками втрати контролю над об'єктом виключних прав і неправомірним використанням його третіми особами. Ці ризики законодавець намагається зменшити особливим (і не завжди приватноправовим) інструментарієм захисту прав на результати інтелектуальної діяльності.

Варто зазначити, що авторське та патентне право виникло, фактично, не в приватноправовій сфері (видавці зверталися до органів публічної влади щодо надання їм особливих привілеїв, які забороняли б передрук творів), а подальший їх розвиток тісно пов'язаний

з правами особистості. Водночас пізніше право спромоглося здійснити регламентацію відносин щодо результатів інтелектуальної діяльності у царині приватного (цивільного) права [1, 133].

Одним зі складних питань у юридичній науці є визначення сутності та правової природи прав на результати інтелектуальної діяльності (виключних прав), їх відмінність від речових прав, визначення їх місця в системі права, а також правильність та доцільність використання понять «інтелектуальна власність», «право інтелектуальної власності». Світова юридична наука та практика свідчать про різні підходи законодавців і вчених-правників до вирішення цих питань.

У стародавні часи через об'єктивні соціально-економічні причини людство не виробило системи вчення про права на результати інтелектуальної діяльності (виключні права). Римське право взагалі не знало такого поняття, в законодавстві того часу були відсутні засади правового регулювання відносин, які визначали б правовий режим нематеріальних об'єктів у сфері інтелектуальної діяльності. Унаслідок нерозвиненості вчення про нематеріальні об'єкти та виключні права суспільство Середніх віків та періоду виникнення буржуазних відносин застосовувало рецепційовані норми римського права про речові права як правові фікції щодо захисту результатів інтелектуальної діяльності. На думку Ю. Гамбарова, європейська юриспруденція виробила

нову категорію безтілесних речей, що захищаються об'єктивним правом. Це було своєрідною фікцією речі для таких об'єктів права, що не мали властивостей речі, проте прирівнювалися до неї. До категорії безтілесних речей належали також наукові, художні, промислові та інші нематеріальні блага, що, отримавши об'єктивну форму вираження, одержували самостійність та майнову цінність, вони підлягали захисту, близького за формою до захисту тілесних речей [2, 589].

Пізніше категорія «виключні права» також не застосовувалась однозначно, іменувалася різними термінами, зокрема: «інтелектуальна власність», «монопольне право» та ін. На думку І. Табашнікова, з того часу, коли позитивне законодавство почало опікуватися цією категорією прав, воно ширяє обрієм науки без жодного призначення, легко пересувається з місця на місце, подібно до птаха, котрий виглядає, куди б йому зручніше спуститися [3, 28].

О. Пиленко зазначав, що нерозвинуте юридичне мислення часто керується, так званім, законом конструктивної економії: поява нового соціально-правового явища викликає бажання втиснути це явище до вже відомих юридичних категорій. Так склалося, на жаль, і з авторським та патентним правом: їх розглядали як зобов'язальні, речові чи особисті права [4, 667–668].

До середини XIX століття у світі панівною була, так звана, пропріетарна концепція, провідною ідеєю котрої було те, що будь-яка людська праця є власністю, власність на нематеріальні (безтілесні) об'єкти також. Ця теорія виходить з природно-правового поняття права власності, ототожнюючи право автора на продукт його духовної творчості з правом власності на матеріальні речі. Виникненню пропріетарної концепції прав на результати інтелектуальної діяльності сприяли ідеї французьких філософів (Вольтера, Д. Дідро, П. Гольбаха, К. Гельвеція,

Ж.-Ж. Руссо), завоювання Великої французької революції: свобода особистості, договору, недоторканність приватної власності [5, 19].

Відповідні соціально-економічні умови, відсутність теоретичних розробок щодо прав на результати інтелектуальної діяльності (виключних прав), святість і недоторканність речового права, намагання законодавця зважати на інтереси підприємців, розуміння результатів інтелектуальної діяльності як товару, наявність розробленого механізму захисту речових прав, інерція людського мислення та практики слугували основними об'єктивними та суб'єктивними причинами сприйняття виключних прав з позиції права власності, а також захисту прав творців інтелектуальних продуктів за допомогою речово-правових способів захисту.

Розвиток соціально-економічних відносин, виникнення машинного виробництва, науково-технічний прогрес, поява книгодрукарських пристроїв і станків, інших засобів копіювання результатів інтелектуальної діяльності, поділ праці на інтелектуальну (розумову) та фізичну, необхідність заохочення і стимулювання праці не лише творчих діячів, але й осіб, які їх обслуговують (купці, книговидавці, книготорговці, менеджери та ін.), слугували соціально-економічними та технічними передумовами правової охорони законних інтересів учасників інтелектуальної, творчої діяльності під впливом традиційного права власності (речового права) з розвинутим механізмом захисту.

При цьому збереження та застосування в законодавствах багатьох країн терміна «інтелектуальна власність» є своєрідною даниною історичній традиції його існування, а також певним компромісом щодо підтвердження політико-конституційного лозунгу про значущість інтелектуальної власності. При цьому необхідно підкреслити, що категорія «інтелектуальна власність» характеризує лише об'єкти право-

відносин, а не права їхніх суб'єктів. У цьому контексті «власність» не є суб'єктивним правом, навпаки, вона стосується об'єктів особливих суб'єктивних прав [6, 297].

Як зазначає І. Зенін, сформоване протягом століть психологічне сприйняття священного та недоторканного права власності (речового права) сприяло намаганню творчої інтелігенції використовувати за аналогією інструменти речового захисту своїх прав. Прибічники пропріетарної концепції намагалися прилаштувати до нового правового інституту освячені традицією схеми речового захисту [7].

Схожість певних ознак виключних прав з речовими правами виявилось юридико-технічною передумовою заповзичення (переймання) досягнень речових прав у системі класичного права власності [8, 6].

Свого часу О. Пиленко зазначив, що переважання пропріетарної концепції (а також застосування термінів «літературна власність», «художня власність», «промислова власність» тощо) пояснюється недовірою буржуазії до будь-якого нового монопольного права, що викликало асоціації з правом привілеїв і сприймалось як пережиток феодалізму, що може призвести до повернення до старого правопорядку [4, 97–98].

Досліджуючи юридичну природу прав на винаходи, Г. Шершеневич зауважував, що спонуканням віднесення права на винаходи до права власності є уявна єдність підґрунтя обох інститутів — праця. Якщо праця, здійснена в її матеріальному продукті, покладена в основу права власності, то й праця у винаході повинна мати наслідком право власності на її результат. Отож зближення права власності (речового права) з правом на винахід спричинене побутовим і законодавчим словозастосуванням, що змішує власність з приналежністю. Хоча схожість цих прав полягає в їх абсолютному характері, право власності (речове

право) пов'язане з речовим захистом, давністю, віндикацією матеріального об'єкта права, що є сторонніми (чужими) для права на винахід унаслідок нематеріальності об'єкта [9, 76–77].

А. Маковський, вказуючи на причини виникнення пропріетарної концепції, зазначає, що свого часу було необхідно наділити нове право такою юридичною формою, котра б не залишила сумнівів у тому, що володілець цього права користується повною свободою використання належного йому твору чи винаходу. Право власності, що пояснюється філософськими концепціями того часу, видавалося здатним максимально захистити його володільця. Це спонукало до висновку, що коли автору необхідний належний захист, то він повинен володіти правом власності на створений ним твір. Свого часу вважали, що саме це право найкраще підходить для того, щоб забезпечити простоту передання прав на об'єкт від однієї особи до іншої та водночас захистити законного правоволодільця від використання такого об'єкта неуповноваженими особами, позаяк ці властивості необхідні для введення нематеріального об'єкта до економічного обороту [10, 109].

У XIX століття пропріетарна концепція авторського та патентного права знайшла своє відображення в законодавстві Франції, Німеччини, Англії, США, Росії. Авторські та патентні закони більшості європейських країн прирівнювали права авторів творчих досягнень до права власності (речового права). Так, зокрема, у французькому Патентному законі 1791 року містилися положення, відповідно до яких «будь-яка нова ідея, проголошення та здійснення якої може бути корисним для суспільства, належить тому, хто її створив, і було б обмеженням прав людини не розглядати новий винахід як власність його творця». При цьому О. Пиленко зазначає, що автор цього закону Ж. де Буфлерса мав на увазі, що патентне право є святим,

коли писав про те, що патентне право є власністю, а тому є святим. Ідеться про те, що проміжний елемент (власність) був для Ж. де Буфлера байдужим [4, 586]. Закон США 1789 року містив положення про те, що не існує власності, котра належить людині більше, ніж та, що є результатом її розумової праці [11]. Країни англо-американського права традиційно розглядають авторське право як різновид права власності, як можливість використання економічних (майнових) прав, ігноруючи при цьому моральні (особисті немайнові) права творців.

З часом, у процесі подальшого історичного розвитку, науково-технічного прогресу виникла об'єктивна потреба обґрунтувати вчення про виключні права в сфері інтелектуальної діяльності. Пізніше з розвитком людської думки та суспільних відносин активніше почали заявляти про себе прибічники теорії виключних прав. Свого часу Г. Шершеневич вказував на необхідність розрізняти «права на речі» та «права з речей», авторське право на твори і право власності на рукопис, картину. Вчений-правник пропонував модернізувати традиції, закладені в римському праві та йти в ногу з часом. Він стверджував, що виключні права посідають самостійне, особливе місце поряд з речовими та зобов'язальними правами [3].

Водночас, необхідно зазначити, що поступово концепція виключних прав на результати інтелектуальної діяльності все більше визнається зарубіжними законодавствами. При цьому більшість учених-правників заперечують (відкидають) пропрієтарний підхід щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності та, спираючись на теорію і практику, свідчать про самостійне існування категорії виключних (інтелектуальних) прав, які є абсолютними, строковими, мають нематеріальну природу, особливості виникнення, змісту, припинення та способів захисту. К. Флейшиць зазначала: те, що в нау-

ковій літературі має назву «пропрієтарна конструкція» прав на нематеріальні об'єкти, ніколи не претендувало на роль і значення конструкції (концепції). Уявна (удавана) пропрієтарна конструкція виявилася «метафоричним декоруванням» нових прав, «престиж власності». Це було своєрідне використання переконання особи, що будь-який правовий інститут, створений державою, має захищати приватну власність, коли створення нового інституту має практичне значення, найкраще визнати відповідне суб'єктивне право правом власності. За цієї умови новому суб'єктивному праву забезпечений максимальний «престиж». Власність використовувалася не як «конструкція» (концепція) нового права, а радше як лозунг у боротьбі за його визнання певною правовою системою. Коли цієї мети було досягнуто, коли відповідний інститут отримав відповідне підґрунтя, необхідність у його пропрієтарній конструкції відпала, виявилась її необґрунтованість (непереконливість), а тому від неї поступово почали відмовлятися [12, 66–67].

Прибічники концепції виключних (інтелектуальних) прав підкреслюють, що не можна ототожнювати правовий режим матеріальних речей і нематеріальних об'єктів. На відміну від права власності, що в принципі є безстроковим і не зазнає будь-яких територіальних обмежень, права авторів, виконавців, винахідників, селекціонерів та їхніх правонаступників обмежені в часі та просторі, виключні права захищаються за допомогою особливих способів захисту, право на творчий результат тісно пов'язане з особистістю її творця.

В. Дозорцев справедливо стверджує, що термін «інтелектуальна власність» є юридично некоректним, може створити помилкове уявлення про поширення на результати інтелектуальної діяльності й одночасно на нематеріальні об'єкти режиму, встановленого

законом для права власності (речового права). Застосування терміна «інтелектуальна власність» в юридичному аспекті в наш час може призвести до непорозумінь, оскільки право власності (речове право) не підходить для нематеріальних результатів інтелектуальної діяльності. Використання терміна «власність» може скласти неправильне уявлення щодо змісту виключних прав, їх чинності та способів захисту. Використання терміну «інтелектуальна власність» перешкоджає чіткому розмежуванню нематеріального результату інтелектуальної діяльності, що є об'єктом виключних прав, і його матеріального носія — об'єкта права власності. Нематеріальним результатам інтелектуальної діяльності притаманні такі особливості: можливість одночасного використання об'єкта необмеженим колом осіб, відсутність фізичної амортизації, територіальна та часова обмеженість та ін. Для виконання функцій щодо закріплення й охорони результатів інтелектуальної діяльності необхідний зовсім інший правовий механізм. Виключні (інтелектуальні) права є самостійною правовою категорією, що значно відрізняється від класичного речового права (права власності) та не вписуються в традиційну систему римського права [13, 37–38].

Підтримуючи зазначену думку, Є. Суханов зазначає, що поняття «інтелектуальна власність», не маючи жодного загально визнаного чіткого визначення в законодавстві та доктрині, є навіть двічі умовним, адже воно жодним чином не стосується власності, проте стосується прав організацій ефірного та кабельного мовлення, захисту від недобросовісної конкуренції тощо, тобто не тільки результатів інтелектуальної діяльності в прямому сенсі [14, 144].

Законодавець Російської Федерації, скориставшись досвідом зарубіжних країн та науковою доктриною, підтримав концепцію виключних прав,

зокрема: Австрії, Данії, Норвегії, Німеччини, Швейцарії, Швеції, Японії, що поступово відмовилися від пропріетарної конструкції прав на результати інтелектуальної діяльності. Частина 4 Цивільного кодексу Російської Федерації закріпила термін «інтелектуальні права», що охоплює майнові, особисті немайнові й інші права. Відповідно до Цивільного кодексу Російської Федерації термін «інтелектуальна власність» означає не права, а самі результати інтелектуальної діяльності — охоронювані об'єкти цивільних прав. На міжнародному рівні в законодавстві також простежується кваліфікація «інтелектуальної власності» не як прав на «інтелектуальні продукти», а як об'єктів таких прав, власне цих продуктів. При цьому, термін «інтелектуальна власність» використовується лише в назвах універсальних міжнародних угод і конвенцій, назвах міжнародних організацій.

Більшість конструкцій речового права (класичного права власності) не можна застосовувати до виключних (інтелектуальних) прав, прав на результати інтелектуальної діяльності, що мають свої суттєві особливості. Так, якщо в речовому праві привласнення спрямоване на придбання речі різними правовими способами з метою подальшого використання, у власних інтересах на свій розсуд, зазвичай, для подальшого володіння та безпосереднього користування (видобування корисних властивостей) придбаною річчю, то щодо виключних (інтелектуальних) прав фактичне привласнення результатів інтелектуальної праці унеможливило б подальше використання інтелектуального продукту як безпосередньо правоволодільцем, так і суспільством загалом, що порушувало б приватні та публічні інтереси. Оформлення виключних прав на ім'я автора, винахідника, виконавця відбувається з метою правової охорони результатів інтелектуальної діяльності

здебільшого для подальшого розпорядження цими правами на користь інших осіб на підставі ліцензійних договорів і договорів про відчуження майнових прав. Правоволодільці результатів інтелектуальної діяльності задовольняють свої особисті та комерційні інтереси через використання інтелектуального продукту. Тож, у результаті здійснення повноважень з використання свого виключного права через відтворення, розповсюдження, доведення до загального відома, виконання авторського твору, глядачі, читачі, слухачі отримують можливість насолоджуватися літературними, музичними, аудіовізуальними й іншими творами, розширювати свій інтелектуальний світогляд, отримувати естетичну насолоду.

Фактичного привласнення в традиційному значенні в інтелектуальній сфері не існує, воно є короткочасним явищем, спрямованим на тривале використання результатів інтелектуальної праці в інтересах третіх осіб. Правоволоділець, маючи особисті немайнові та майнові інтереси, приречений на доведення до загального відома (споживання) численної публіки результату своєї інтелектуальної праці. У цьому, зокрема, й полягає неприпустимість поширення поняття «власність» на правовідносини, пов'язані з виключними правами в інтелектуальній сфері. Необхідно погодитись з тезою С. Бабкіна про те, що фактичне привласнення творів художньої творчості унеможливує отримання прибутку від їх відтворення, що є економічно абсурдним. Фактичне привласнення винаходів у більшості випадків унеможливує їх використання. Якщо б винаходи привласнювалися фактично, патентне право взагалі б не виникло [15, 72–23].

На відміну від традиційного права власності (речового права), виключне право на результат інтелектуальної діяльності не означає володіння цим нематеріальним результатом. Суб'єкт

виключних прав не може володіти нематеріальним результатом (ідеєю, формулою, рішенням, образом та ін.). На відміну від об'єктів права власності, нематеріальні результати інтелектуальної діяльності не мають фізичних просторових кордонів, можуть перебувати одночасно у використанні багатьох осіб. На відміну від речових прав, на виключні права не поширюється давність володіння, віндикація, специфікація, амортизація. Виключні права мають строковий характер, водночас речові права є безстроковими. «Виключність» прав на результати інтелектуальної діяльності (інтелектуальних прав) полягає в тому, що суб'єкт інтелектуальних прав використовує виключні права щодо нематеріальних об'єктів. Крім цього, законодавство підсилює «виключність» цих прав, передбачаючи додаткові обмеження щодо суб'єктного й об'єктного складу, що відрізняються від обмежень у класичному праві власності. Важливою ознакою прав на результати інтелектуальної діяльності також є їхній абсолютний характер, адже монополія для нематеріальних об'єктів полягає у виключних правах [16, 360].

О. Пиленко дійшов висновку, що конструкції права власності не можна застосовувати до прав винахідника, зокрема: захисту володіння в патентному праві не існує; тривалість охорони патентних прав зведена до мінімуму; вчення про способи передавання права власності не можна застосовувати до виключних прав; окупація регулюється у патентному праві зовсім по-іншому, ніж щодо речових прав; *derelictio* зовсім не визнається, оскільки патент, від якого відмовився патентоволоділець, не стає *res nullius*; учення про давність не застосовується щодо патентного права [4, 670–673]. Отже, виключне право на результати інтелектуальної діяльності відрізняється від речового права за суб'єктами, об'єктами, змістом та здійсненням

суб'єктивних прав і обов'язків їхніх носіїв, специфікою їх захисту тощо. Можна дійти висновку про самостійне існування, поряд з речовим, зобов'язальним, спадковим правом, категорії цивільних прав — прав на результати інтелектуальної діяльності (виключних, інтелектуальних) прав. При цьому варто пам'ятати, що будь-який термін завжди є умовним, тому філологічний підхід до нього не є виправданим.

Результати інтелектуальної діяльності, для яких пріоритетне значення має форма (авторське право) охороняються на основі факту створення. Оскільки вони є унікальними, вони не потребують проведення експертизи та реєстрації, їм надається «фактологічна» правова охорона. Результати інтелектуальної діяльності, для яких пріоритетне значення має зміст, охороняються лише у випадку їх спеціального оформлення, проведення експертизи та реєстрації, їм надається «реєстраційна» правова охорона.

У юридичній літературі є розуміння того, що права авторів, винахідників, правоволодільців результатів інтелектуальної діяльності повинні бути визнані правами особливого роду (*sui generis*), які перебувають поза класичним поділом цивільних прав на речові, зобов'язальні й особисті. Свого часу бельгійський юрист Е. Пікард зазначив, що права на результати інтелектуальної діяльності є особливими інтелектуальними правами, що значно відрізняються від права власності на речі, а також запропонував визнати поряд з іншими видами цивільних прав, окрему групу прав — інтелектуальні (духовні) права (*jura in re intellectuali*), до яких належать: авторські, художні, музичні права, привілеї на винаходи, право на фабричні моделі, торгові та фірмові клейма, фірму [3, 63–64].

Як зазначає О. Кохановська різні підходи до трактування сутності прав на результати інтелектуальної діяль-

ності існували також на момент прийняття Цивільного кодексу України — як з позиції виключних прав, так і з позиції речових прав. Водночас більшість учених-правників не підтримали пропозицію про застосування правового режиму речових прав (права власності) до прав на результати інтелектуальної діяльності, зважаючи, зокрема, на необхідність приведення принципів правової охорони об'єктів виключних прав у відповідність до принципів країн континентального права. Тож Цивільний кодекс України трактує цю категорію прав як систему особистих немайнових і майнових прав суб'єктів інтелектуальної, творчої діяльності. Крім того, Цивільний кодекс України містить положення щодо співвідношення права власності та права інтелектуальної власності, відповідно до якого право власності на річ і право інтелектуальної власності не залежать одне від одного, а перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ, і навпаки [17, 232].

Необхідно погодитися з думкою О. Кодинця, який зазначає, що аналіз чинного законодавства України та спеціальної літератури в сфері інтелектуальної власності дає підстави до висновку про доктринальне та нормативне домінування в Україні концепції інтерпретації результатів творчої діяльності, що передбачає: розмежування права власності та права на результати творчості; характеристику останніх як виключних прав; збереження на законодавчому рівні використання дефініції «інтелектуальна власність» для ідентифікації тієї групи правових інститутів, що забезпечують охорону результатів інтелектуальної діяльності [18, 255–256].

Водночас, зважаючи на неадекватність терміна «інтелектуальна власність» юридичній природі та сутності прав на результати інтелектуальної діяльності, на законодавчому та док-

тринальному рівні свого часу було запропоновано використання інших дефініцій для ідентифікації зазначених прав, зокрема: «право інтелектуальної творчості», «право нематеріаль-

них благ» (І. Зенін), «інтелектуальне право» (Р. Мерзликіна), «право творчої діяльності» (Н. Єгоров). ♦

Список використаних джерел

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М.: Статут, 1998. — 352 с.
2. Гамбаров Ю. С. Гражданское право : общая часть / Ю. С. Гамбаров. — М.: Зерцало, 2003. — 796 с.
3. Шершеневич Г. Ф. Авторское право на литературные произведения / Г. Ф. Шершеневич. — Казань, 1891. — 313 с.
4. Пиленко А. А. Право изобретателя / А. А. Пиленко. — М.: Статут, 2001. — 688 с.
5. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в РФ : учебник / А. П. Сергеев. — М.: Проспект, 2001. — 704 с.
6. Международное частное право / отв. ред. Г. К. Дмитриева. — 2-е изд. — М.: Проспект, 2004. — 688 с.
7. Гражданское право : учебник : в 4 т. / отв. ред. Е. А. Суханов. — Т. 2. — М.: Волтерс-Клувер, 2006. — 496 с.
8. Раевич С. И. Исключительные права. Право на товарные знаки / С. И. Раевич. — Л., 1926. — 139 с.
9. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права : в 4 т. / Г. Ф. Шершеневич. — Т. 2. — М.: Статут, 2003. — 544 с.
10. Маковский А. Л. Исключительные права и концепция части четвертой Гражданского кодекса / А. Л. Маковский // Гражданское право современной России. — М.: Статут, 2008. — С. 103–141.
11. Азбука авторского права / пер. и прим. В. В. Тарасовой. — М.: Юрид. лит., 1982. — 104 с.
12. Флейшиц Е. А. Личные права в гражданском праве СССР и капиталистических стран / Е. А. Флейшиц // Ученые труды ВИЮН. — Вып. 6. — М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. — 207 с.
13. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации / В. А. Дозорцев. — М.: Статут, 2003. — 416 с.
14. Суханов Е. А. О кодификации законодательства об «интеллектуальной собственности» // Гражданское право России — частное право / Отв. ред. В. С. Ем. — М., 2008. — С. 143–150.
15. Бабкин С. А. Интеллектуальная собственность в Интернете / С. А. Бабкин. — М.: Центр ЮрИнфоР, 2006. — 512 с.
16. Канторович Я. А. Основные идеи гражданского права / Я. А. Канторович. — М.: Феникс, 2009. — 512 с.
17. Кохановская Е. В. К вопросу об общих положениях о праве интеллектуальной собственности в Гражданском кодексе Украины / Е. В. Кохановская // Альманах цивилистики : сб. статей. — Вып. 4. — К.: Правова єдність, 2011. — С. 230–249.
18. Коди́нец А. А. Теоретические аспекты юридической природы прав на результаты интеллектуальной, творческой деятельности и средства индивидуализации / А. А. Коди́нец // Альманах цивилистики : сб. статей — К.: Правова єдність, 2011. — С. 250–269.

Надійшла до редакції 27.03.2012 року